

АХОЛИНИ СИФАТЛИ ЁҒ-МОЙ МАҲСУЛОТЛАРИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ МУАММОЛАРИ

Р.Б.Карабаева

Аннотация: Ушбу мақолада республикамизда ёғ-мой саноати ривожини учун ташкил этилаётган истиқболли ислохотлар ва бу саноатининг республикамиздаги ўрни ҳамда ўсимлик мойи сифатини оширишнинг янги назарий тавсиялари кўрсатиб берилган.

Калит сўз ва иборалар: рафинация, холестерин, сифат, пальмитин, стеарин, дезодорация.

Халқимизнинг маънавий ҳамда маданий фаровонлигини ошириш, юқори сифатли, рақобатга бардош берадиган, чиройли қадоқланган арзон ва қулай ўсимлик ёғлари ва маҳсулотларига бўлган эҳтиёжларини тўла-тўқис қондириш бугунги кундаги муҳим вазифалардандир. Шу мақсадида ҳозирда ёғ-мой маҳсулотларини энг кам таннархда, қулай меҳнат шароитида яратиш, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаган ҳолда ярим тайёр ва тайёр озиқ-овқат ҳамда қадоқлаш маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича энг замонавий юқори технологик асбоб-ускуналар билан жиҳозланган янги қайта ишлаш корхоналарини қуриш, мавжудларини реконструкция ва модернизация қилиш бўйича янги инвестициялар лойиҳалари билан таъминлаш, улкан режаларни босқичма-босқич амалга ошириш кўзда тутилмоқда [1.2].

Ёғ-мой саноати Ўзбекистон Республикаси Озиқ-овқат саноатининг етакчи тармоқларидан бири бўлиб, у аҳоли ва халқ хўжалигини тозаланган ўсимлик мойлари, пархез мойлари, ёғлар, шунингдек, улардан тайёрланадиган маргарин, майонез, глицерин, ёғ кислоталари ва совун каби маҳсулотлар билан таъминлайди.

Бугунги кунда бутун жаҳонда, шу жумладан, республикамизда ҳам озиқ-овқат саноати юқори суръатлар билан ривожланиб бормоқда. Ушбу жараёнда озиқ-овқат корхоналарининг соғлиқ учун хавфсиз ва сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш хусусияти рақобатда афзаллик берувчи асосий кўрсаткичга айланиши катта аҳамият касб этади [3].

Ёғ-мой саноатининг тараққий этиши натижасида янги маҳсулотлар ҳам тайёрлана бошланди. Олий навли тозаланган ва қадоқланган ўсимлик ва пархез мойлари, янги рецептурадаги маргарин ва майонез, шулар жумласидандир. Маҳсулотларни тайёрлаш, қайта ишлаш, истеъмол ва сақлаш учун қулай идишларга қадоқлаш бўйича янги технологиялар кенг миқёсда ўзлаштирилмоқда. Ёғ-мой корхоналарида технологик жараёнларни автоматлаштириш, хорижий фирмалар ускуналари билан жиҳозлаш ишлари жадал суръатлар билан ривожланиб бормоқда.

Бугунги кунгача корхоналарнинг асосий эътибори пахта ёғи ишлаб чиқаришга қаратилган бўлса, бугун кунгабоқар, соя, махсар, зиғир, полиз экинлари уруғларидан мойлар ишлаб чиқариш ҳажми кўпайтиришга ҳам катта эътибор қаратилмоқда. Ўсимлик мойи ишлаб чиқаришда йилига ўртача 2,1 млн. т. дан кўпроқ пахта чигити ишлатилади. Рапс, зиғир, махсар уруғи, шунингдек импорт бўйича олинadиган соя дуккаги қайта ишланади. Мутахассисларнинг фикрича, мамлакатимизда кунгабоқар етиштириш салоҳияти анча юқорилашиб бормоқда. Жумладан, кунгабоқар уруғининг катта қисми “Тошкент ёғ-мой комбинати”, “Қўқон ёғ экстракция”, “Учқўрғон ёғ”, “ЭАСТ ОИЛ” очиқ акциядорлик жамиятлари ва бошқа корхоналарда қайта ишланмоқда. Ҳозирги кунда ўз фаолияти тўхтатган Қўқон ёғ-мой комбинати таркибида мева данаклари ва сабзавот уруғларидан мой ишлаб чиқарадиган махсус завод (қуввати кунига 50 т. данак) ишлаб, 15 номдаги мева данаги мойлари (ўрик, шафтоли, помидор, узум ва б.) ишлаб чиқариш йўлга қўйилган эди.

Мамлакатимиз агросаноат комплексида интеграция жараёнларини такомиллаштириш ва чуқурлаштиришга ижобий таъсир кўрсатаётган тармоқлар маҳсулот сифатини ошириш ва турларини кенгайтириш, хомашёдан тўлиқ ва самарали фойдаланиш жараёнлари муҳим ўрин тутди.

Республикамиз Ёғ-мой саноатининг асосий вазифаси халқ хўжалигига экологик тоза, рақобатбардош, юқори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришдан иборатдир [4].

Рафинацияланган пахта мойи таркибидаги тўйинган ёғ кислоталар инсон организмида тўлиқ парчаланиб кетмайди. Рафинацияланган пахта мойи сифат кўрсаткичларини ошириш, ранг кўрсаткичини пасайтириш, оксидланиш жараёнини камайтириш, таъм ва ҳид берувчи моддалардан ажратиш долзарб масала ҳисобланади.

Ўсимлик мойларини сифатини ошириш учун рафинация қилишдаги саноатда учратилadиган асосий муаммо, бу уларни рангини тозалашдир. Бу муаммоларнинг ечими форрафинация ва ишқорий рафинациялар қаторида адсорбцион рафинацияни ҳам такомиллаштиришни талаб қилади.

Мойлар таркибидаги эркин ёғ кислоталари, кислота сони, пероксид сони, захарли моддаларни мой таркибидан тўлиқ йўқотиш бўйича кўплаб изланишлар олиб борилмоқда. Пахта мойини сифатини ошириш ва йўқотишларни камайтиришда кўплаб олимлар томонидан илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқилган. Ўрганилган тадқиқот ишларида пахта мойини ишқор-карбамид муҳитида активланган кўмир билан адсорбцияли тозалаш технологияси ўрганиб чиқилган.

Ўсимлик мойларини рафинация қилишни тезлаштирувчи, рафинацияланган мойни сифат-кўрсаткичларини яхшиловчи турли усуллар устида кўплаб изланишлар олиб борилган. Мойни сифатини ошириб, йўқотишларни камайтиришда И.Иляев ва Г.Меченовлар томонидан экстракция қилинган пахта мойини рафинация қилиш жараёнини ўрганишган [5].

Кислота сони ва ранги бўйича стандартга жавоб берадиган рафинацияланган мойни, мисцелла концентрацияси 25% ва нейтраллаш вақтининг давомийлиги 20 дақиқа бўлганда олиниши М.Турсунов, Р.М.Мирзакаримов, Ш.Х.Ибрагимов каби олимлар томонидан ўрганилган бўлиб, улар паст сифатли ва юқори кислотали пахта мойларини рафинация қилиш ва уларнинг самарадорликни ошириш бўйича тадқиқот олиб боришган [6].

Қайта ишлаш жараёнида технологик параметрлар (ҳарорат, намлик, босим ва б.) моддаларнинг кўпчилиги ўз хусусиятларини ўзгартириб нафақат мой сифатига таъсир қилади, балки улардан иккиламчи маҳсулот сифатида самарали фойдаланиш имконини ҳам камайтиради.

Пахта мойи сифат – кўрсаткичларини ошириш бўйича илмий тадқиқот ишлари билан танишиш ва уларни таҳлил қилишдан маълум бўлишича рус, хориж ва маҳаллий тилларда ёзилган адабиёт манбаларида илмий тадқиқот ишлари мавжуддир. Пахта мойининг сифат – кўрсаткичлари чигитни қайта ишлаб мой олишгача бўлган технология билан узвий боғлиқдир. Бу технологияларни такомиллаштириш ва халқаро стандартларга мос, юқори сифат – кўрсаткичли мой ишлаб чиқариш асосий муаммо ҳисобланади.

Илмий изланишлардан келиб чиққан ҳолда, юқори сифат-кўрсаткичли ўсимлик мойини ишлаб чиқариш жараёнини такомиллаштириш ва рафинация усулида олинган пахта мойининг сифат кўрсаткичларини жаҳон андозаларига мослаштириш; ўсимлик мойини янада инсон саломатлиги учун фойдали, организмдаги холестерин миқдорини камайтирувчи, тез парчаланувчи бойитилган мойлар ишлаб чиқиш мақсад қилиб олинган.

Маҳсулотларни халқаро ҳуқуқ нормалари асосида таснифлаш тизимини жаҳон андозалари даражасида қўллаш бу нафақат уйғунлашган тизим конвенциясининг талаби, балки бутун жаҳон савдо ташкилотининг ҳам асосий талабларидан биридир. Бундай ишларни амалга ошириш, ўсимлик мойларини қайта ишлаш натижасида халқимизга импорт ўрнини босувчи, экспорт салоҳиятини оширувчи, рақобатбардош витаминларга бой бўлган ноанъанавий мойлар етказиб беришдан иборатдир [7].

АДАБИЁТЛАР:

1. «Мирзиёев Ш.М. «Ёф-мой тармоғини жадал ривожлантириш чора тадбирлари тўғрисида» ЎзР Президенти Қарори.2018й. 19 январ.//Ферганская правда. 2018, 24 январ, №6 (21549).
2. Каримов И.А. “Ўзбекистонда озиқ-овқат дастурини амалга оширишнинг муҳим заҳиралари” мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи. – Халқ сўзи. - 2014 йил 7 июнь.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Товарларни сифат – кўрсаткичларини яхшилаш тўғрисида” ги қарори. – Т., 1997.
4. “Озиқ – овқат маҳсулотлари сифати ва хавфсизлиги ” тўғрисидаги қонун. –Т., 1997.
5. Иляев И., Меченов Г. Подобряване технология за рафиниранена получи екстракционни масла (Улучшение технологии рафинации хлопковых экстракционных масел). //Масло-сопунена кромет. –М.,1969. -№2.
6. Турсунов М., Мирзакаримов Р.М., Ибрагимов Ш.Х. Исследование влияния продолжительности процесса рафинации и концентрации мисцеллы на процесс нейтрализации хлопкового масла в мисцелле. --Узб.хим.ж.,1978 г. - Деп №187-78.